

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертацію Юрчак Еліни Володимирівни
«Діяльність Л.Д. Юрчак у становленні та розвитку вчення про
екологічні основи хімічної взаємодії рослин в Україні (60-ті роки ХХ –
початок ХХІ століття)», представлену на здобуття наукового ступеня
кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й
техніки**

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами. У сучасних умовах національного відродження є нагальна потреба проаналізувати й об'єктивно оцінити розвиток вітчизняної науки й техніки саме через вивчення творчої спадщини видатних українських учених, адже це дає змогу адекватно відтворити перебіг історичних подій та розвиток науки, оскільки за певними явищами і ситуаціями стоять конкретні персоналії. Тема наукової роботи є, безперечно, актуальною і важливою для сьогодення з погляду вивчення історії розвитку сільськогосподарської дослідної справи.

У цьому контексті актуальним постає завдання щодо вивчення наукової спадщини доктора сільськогосподарських наук Лариси Дем'янівни Юрчак, показати значення творчого внеску вченої в розвиток вітчизняної алелопатії як одного із напрямів агробіологічної науки України.

Працюючи у Національному ботанічному саду імені М.М. Гришка Національної академії наук України (НБС імені М.М. Гришка НАН України), Л.Д. Юрчак у своїх дослідженнях акцентувала увагу на екологічних основах хімічної взаємодії рослин у різних типах фітоценозів, визначила роль мікроорганізмів ґрунтового ґрунту у посівах під різними типами сільськогосподарських культур, що на сьогодні є особливо актуальним і сприяє підвищенню рівня родючості ґрунту та збільшенню обсягів виробництва високоякісної рослинницької продукції.

Дисертаційна робота виконувалася відповідно до загального напрямку наукових досліджень Інституту історії аграрної науки, освіти і техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН і є складовою частиною наукових тем: «Розробити науково-організаційні та концептуальні основи становлення та розвитку сільськогосподарської дослідної справи в Україні: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, біографічні та джерелознавчі аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0111U003538); «Розробити науково-організаційні та концептуальні основи становлення та розвитку сільськогосподарської

дослідної справи в Україні: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, біографічні та джерелознавчі аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0114U001207); «Науково-організаційні та регулятивні засади інноваційної діяльності в системі аграрної науки: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, архівні, біобібліографічні аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0116U002102); «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність. Дисертаційна робота є особисто виконаним Юрчак Еліною Володимирівною науковим дослідженням, в якому розкрито авторський підхід до вивчення наукового простору та професійної діяльності Л. Д. Юрчак у контексті розвитку сільськогосподарської дослідної справи.

Зміст дисертації є лаконічним та логічно побудованим за своєю структурою. Наукові положення, теоретичні та практичні висновки, викладені в дисертації, є достовірними та обґрунтованими.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях. Дисертаційна робота Е. В. Юрчак характеризується науковою новизною та практичною спрямованістю. Зокрема, на особливу увагу заслуговують такі здобутки автора: систематизовано джерельний матеріал за темою дослідження, що дозволило відтворити цілісну картину становлення і розвитку алелопатії в Україні та охарактеризувати основні етапи формування наукового світогляду Л. Д. Юрчак; запропоновано періодизацію творчого шляху вченої відповідно до найважливіших подій у її житті та наукової діяльності; на основі комплексного науково-історичного аналізу творчого доробку Л. Д. Юрчак визначено пріоритетні наукові розробки та доведено їх результативність; обґрунтовано внесок ученої в розвиток сільськогосподарської алелопатії в Україні; доповнено бібліографію наукових праць Л. Д. Юрчак, зокрема останнього періоду діяльності, та джерелознавчу базу із залученням до наукового обігу невідомих та маловідомих архівних і рукописних матеріалів.

За темою дисертації опубліковано 14 одноосібних наукових праць, серед яких 4 статті у виданнях, визнаних МОН України фаховими та 1 публікація в іноземному виданні, 9 публікацій апробаційного характеру у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Наукові праці автора присвячені окремим положенням і цілком відповідають змісту дисертації.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність. Дисертаційна робота складається зі вступу, 3 розділів, загальних висновків, списку використаних джерел із 289 найменувань та 20 додатків. Обсяг основного тексту становить 171 сторінку. Загальний обсяг дисертації – 251 сторінка.

У вступі розкрито актуальність теми, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, визначено мету, завдання, об'єкт, предмет і методи дисертаційного дослідження, встановлено хронологічні та територіальні межі, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, особистий внесок здобувача, апробацію результатів дослідження, публікації та структуру дисертації.

У першому розділі *«Історіографія, джерельна база та методологічні основи дослідження»*, присвяченому стану наукової розробки, історіографії, джерельній базі та методології дослідження, висвітлено основні етапи розвитку наукової думки з обраної теми, проаналізовано джерельну базу та визначено методологію. Дисертанткою схарактеризовано існуючі історіографічні джерела та визначено, що при вивченні проблеми залишилися невисвітленими окремі питання.

За результатами аналізу джерельної бази автором було встановлено, що у сукупності зазначені в дисертації джерела складають різноманітний матеріал і є достатніми для здійснення всебічного вирішення поставленої проблеми. Завдяки його комплексному використанню вдалося об'єктивно оцінити творчий доробок вченої та досягти мети дисертаційного дослідження – показати значення творчого внеску Л. Д. Юрчак у розвиток вітчизняної алелопатії як одного із напрямів агробіологічної науки України.

Чітко підібрана методологічна база дисертації дозволила проаналізувати і синтезувати зібраний матеріал, забезпечити його репрезентативність. Таким чином встановлено, що науковий простір Л.Д. Юрчак до цього часу на дисертаційному рівні не досліджувався, а достатня джерельна база є прийнятною для виконання поставлених завдань.

У Другому розділі *«Формування творчих і особистісних пріоритетів Л. Д. Юрчак»* дисертанткою проведено системний аналіз основних історичних віх розвитку наукової думки з проблеми дослідження хімічної взаємодії рослин, виявлено об'єктивні передумови її становлення в Україні та подальшого розвитку у другій половині ХХ століття як одного із чинників формування наукового світогляду Л. Д. Юрчак.

На підставі проаналізованих біографічних відомостей про Л. Д. Юрчак з'ясовано чинники, що вплинули на формування особистих

орієнтирів та програму творчих пошуків: спілкування із видатними вченими-викладачами Київського державного університету імені Т.Г. Шевченка, академічним оточенням Інституту ботаніки АН УРСР, а також набуті знання позитивно вплинули на формування наукового світогляду вченої, співпраця з академіком АН УРСР А.М. Гродзинським остаточно сформувала наукові уподобання Л. Д. Юрчак.

На основі опрацьованих різнопланових документальних джерел Е. В. Юрчак запропоновано періодизацію життєвого та творчого шляху Л. Д. Юрчак, що дало змогу відслідкувати та всебічно розкрити найважливіші події у її житті, еволюцію професійного поступу протягом 1960-2010 рр. Виокремлено три періоди у науковій діяльності Л. Д. Юрчак: I період (1955-1960) – здобуття вищої фахової освіти у Київському державному університеті імені Т. Г. Шевченка; II період (1960-1971) – формування наукового світогляду, розроблення у співавторстві одного з основних методів алелопатичних досліджень, а також самостійна розробка методики; III період (1971-2010) – становлення талановитої вченої, однієї із засновників напряму сільськогосподарської алелопатії в Україні.

Автором встановлено, що впродовж 1962-2009 рр. Л.Д. Юрчак брала активну участь у понад 40 вітчизняних та міжнародних симпозіумах, конференціях, семінарах. Зокрема, у 2004 р. вона стендово оприлюднила доповідь на Другому європейському симпозіумі у м. Пулава (Польща). Після смерті академіка А. М. Гродзинського та професора Е.А. Головка, очолювала щорічний захід НБС імені М. М. Гришка НАН України – «День алелопатії».

У третьому розділі «Внесок Л. Д. Юрчак у розвиток учення про екологічні основи хімічної взаємодії рослин» виокремлено основні напрями її досліджень та розкрито значення наукового доробку вченої для розвитку сільського господарства, що ґрунтується на екологічних засадах. Дисертанткою з'ясовано, що наукові інтереси вченої пов'язані з завданнями, виконання яких мало задовольняти потреби сільськогосподарського виробництва з урахуванням спрямованості розвитку вітчизняної аграрної науки зокрема: розробка спільно з А.М. Гродзинським однієї із перших і основних методик алелопатичних досліджень – біологічної проби на проростання насіння, а також методики визначення фітотоксичних властивостей ґрунтових мікроміцетів на рослинних і мікробних тестах; обґрунтування фізіологічних, біохімічних та мікробіологічних процесів, що виникають при використанні люпину в якості зеленого добрива та як кормової високобілкової культури;

встановлення ґрунтовтоми польових культур і з'ясування причин виникнення накопичення нематод; впровадження кормових культур як сидератів із визначенням їх алелопатичних і мікробіологічних властивостей; обґрунтування фізіологічних процесів, що виникають у квіткових рослинах із різною алелопатичною активністю при токсикозі ґрунту; з'ясування мікробіологічних процесів ризосфери плодових культур при ґрунтовтомі; комплексне дослідження алелопатичної взаємодії та післядії ароматичних рослин у системі сівозмін, що сприяло найповнішому використанню потенційних можливостей рослин. Автором доведено, що Л.Д. Юрчак комплексно дослідила хімічну взаємодію інтродукованих ароматичних рослин, з урахуванням алелопатичних і фітонцидних особливостей на всіх етапах онтогенезу.

За змістом дисертації слід відмітити, що робота виконана на високому науково-методичному рівні. Мета, завдання, об'єкт і предмет чітко визначені. Розділи дисертації логічно пов'язані між собою, що свідчить про глибокий комплексний підхід до розв'язання поставленої проблеми. Досить ретельно сформований додатковий матеріал. Висновки до розділів чіткі та лаконічні, а загальні висновки достатньою мірою відображають зміст роботи.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації, зауваження та дискусійні положення. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації.

Дисертаційне дослідження Е. В. Юрчак, як і кожна наукова робота, не має межі вдосконалення, містить деякі дискусійні положення та зауваження, які містять рекомендаційний характер, а саме:

1. У дисертаційному дослідженні вказано, що «учена координувала свої дослідження з іншими науковими установами: Всесоюзним НДІ синтетичних і натуральних духмяних речовин (ВНДІСНДР, м. Москва), Ботанічним садом АН Молдовської РСР тощо, а також поєднувала творчі досягнення з науковими консультаціями та налагодженням зв'язків із зарубіжними дослідниками» та с. 92 «У 2004 р. учена стендово оприлюднила доповідь на Другому європейському симпозіумі у м. Пулава (Польща), що засвідчило розширення спектру алелопатичних досліджень у світі», на мою думку, в дисертаційному дослідженні необхідно більш детально розкрити зв'язки із зарубіжними дослідниками.

2. Авторкою вказано, що хронологічні межі дослідження визначаються роками життя та діяльності Л.Д. Юрчак. Особливу увагу приділено періоду 1960–2010 рр. (від початку наукової роботи і до смерті вченої). На мою думку, потрібно розширити часові межі, оскільки

дисертаційна розвідка охоплює контекстові періоди, які виходять за вказані хронологічні межі.

3. На мою думку не є стилістично вірним вираз, який подано в науковій новизні «Удосконалено критерії систематизації творчого спадку Л. Д. Юрчак»

4. На с.88 вказано, що «учена уклала 9 договорів про творчу співдружність із радгоспами – заводами з вирощування ефіроолійних культур» вірно було б написати про творчу співпрацю.

Вищенаведені зауваження й побажання, носять рекомендаційний характер і не знижують загальної позитивної оцінки представленої роботи. Наукова новизна та практичне значення даного дисертаційного дослідження залишаються важливими і актуальними.

Дисертація Еліни Володимирівни Юрчак є самостійною, цілісною і завершеною науковою працею, виконаною на актуальну тему. Одержані в роботі науково обґрунтовані результати в сукупності забезпечують вирішення наукового завдання – проведення цілісного науково-історичного аналізу творчого внеску Л. Д. Юрчак у становлення й розвиток вітчизняної алелопатії як одного із напрямів природознавства в Україні 60-х років ХХ – початку ХХІ століття. Виклад матеріалу в дисертаційній роботі послідовний і логічний. Висновки науково обґрунтовані.

За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота Юрчак Еліни Володимирівни «Діяльність Л. Д. Юрчак у становленні та розвитку вчення про екологічні основи хімічної взаємодії рослин в Україні (60-ті роки ХХ – початок ХХІ століття)» відповідає вимогам Департаменту атестації кадрів Міністерства освіти, науки, передбаченим пунктами 9, 11 і 12 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженим Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. № 56, а її авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.07 – історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

Доцент кафедри географії,
екології і методики навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
кандидат історичних наук, доцент

К.В. Ковальська

Засвідчую:
Нач. В.О. Демасенко

В.О. Демасенко